Kiss Adél

Földhasználat: jelen – jövő[1]

A földhasználat kérdése nem újszerű kérdés, sok információval és kutatási tapasztalattal rendelkezünk a térségi helyzetet illetően. Ahhoz azonban, hogy helyzetismeretünk pontos és reális legyen, érdemes megnéznünk a problémát abban a megvilágításban, ahogyan a térség lakossága „vélekedik" a földhasználat, a mezőgazdaság kérdéséről, illetve jövőjéről. Fontos meghatároznunk azt, hogy amelyek azok a tényezők, amelyek a jelenlegi gyakorlatot működtetik, milyenek az ehhez kapcsolódó attitűdök, magatartások. Ehhez szolgáljon alapul az a 2004-ben végzett komplex családi háztartásvizsgálat, amely a teljes székelyföldi lakosságra kiterjesztve vizsgálja több más kérdés mellett a földhasználat, gazdálkodás kérdéskörét is.

A kutatás eredményei alapján a helyzet röviden a következőképpen foglalható össze: a családi háztartások nagy része a térségben ma annyi erőforrással rendelkezik, „amennyi a mai helyzetben a szinten tartáshoz, stagnáláshoz elegendő" (Biró–Laki, 2004). A földbirtok-struktúrát illetően a rendszerváltás után visszakapott területekből a gazdák nagyobb része önmagának a „sok kis darabból álló birtokokat" alakította ki, amelyeknek megműveléséhez, fenntartásához kevés eszközzel valamint anyagi háttérrel rendelkezik. A fenntartott gazdaságokban, háztartásokban a vizsgálat alapján mára már erős a bizonytalanság abban a tekintetben, hogy ezen háztartások sorsa merre alakul a jövőben, hiszen piacképes gazdálkodás, mezőgazdaság kialakítására és folytatására keveseknek van esélyük, a többség számára más (gazdálkodási) lehetőségek egyelőre nem körvonalazódnak.

Részletesebben, adatokkal alátámasztva is érdemes röviden bemutatni a jelen helyzetet. A kutatás eredményei alapján a következő információkat kell kiemelni: a megkérdezettek 44%-a olyan családban, háztartásban él, ahol a rendszerváltás előtt mezőgazdasági termeléssel rendszeresen és kiemelten foglalkoztak (Biró–Laki, 2004). A térség népességének fele olyan család tagja, amely a kérdezés időpontjában is rendelkezik földdel, foglalkozik gazdálkodással. A földbirtokok szerkezete a válaszok alapján a következő: egyharmad arány 1 hektár alatti területekkel rendel-

[1] A „Székelyföldi elitek jövőképe" (szerk. Biró A. Z., Alutus 2007) kötetben megjelent tanulmány rövidített változata

kezik, további majdnem egyharmad pedig 1-3 hektár közötti területről számol be. Közép- és nagybirtokosok (5 ha felett, 10 ha felett) nagyon kevesen vannak. A gazdálkodás természetéről árulkodik továbbá az eszközállomány: traktor, valamint más mezőgazdasági gép, eszköz a földbirtokosok 10%-nak van. Tulajdonképpen „olyan családi erőforráskészletek jellemzik a régiót, amelyek a személyi kézimunka alapján, jelentős pénzügyi kiadások mellett elsősorban a családi élelmiszer-szükséglet biztosítását célozzák. A pénzforrások szűkössége miatt a földek egy része megműveletlen marad, illetve alacsony terméshozamot biztosít" (uo.). Ebben a helyzetben ugyanakkor sokatmondó az a kijelentés, miszerint a földtulajdonosok döntő része valamilyen szerepet tulajdonít a mezőgazdasági termelésnek a család, a háztartás megélhetésében. Ez a szerep leggyakrabban abban nyilvánul meg, hogy élelmiszerekre nem vagy csak nagyon keveset kell költeniük, illetve hogy a szükségletek kielégítése mellett némi pénzbevétel is származik. Ezek a háztartások tehát nem piaci szereplők (adás-vétel, biztosítások, szerződések), jelen gyakorlatuk inkább kizárja őket a piacról, mintsem integrálná oda (uo.).

Ez a helyzet, amelyet a lakossági vélekedések mentén felrajzoltunk, pontos képét adja a térségi gazdálkodási gyakorlatnak. Kérdés, hogy ez a helyzet ebben a formában továbbra is fenntartható-e. Melyek azok az elemek, amelyek továbbvihetőek, kihasználhatóak ebben a kérdésben? Milyen folyamatok vetíthetőek előre a térségi gazdálkodás jövőjét illetően? Ezekről a problémákról, tényezőkről kérdeztük a térség lakosságának egy „másik" csoportját, a székelyföldi elitet. A vizsgált dimenziók mentén ugyanis e csoport reflexiói alapján megrajzolhatóak, előrevetíthetőek események, történések, amelyek mentén valószínűleg kialakíthatunk egyfajta jövőképet is, amelyre további fejlesztési elképelések alapozhatóak.

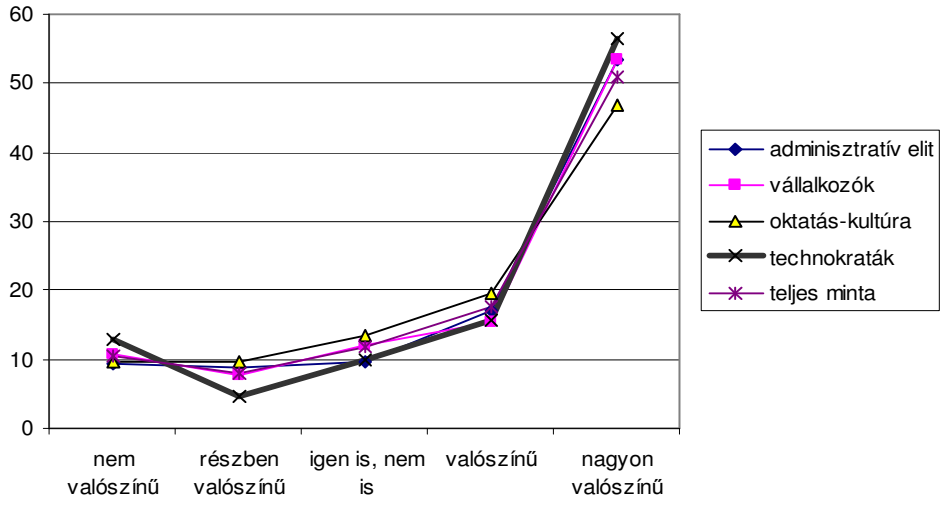
A mezőgazdaság, földhasználat kérdésében jelen vizsgálatban hét dimenziót céloztunk meg, hét olyan kijelentést fogalmaztunk meg, amelyek a gazdálkodás gyakorlatának jövőjéhez kapcsolódnak.

A jelenlegi fölaprózott birtokszerkezet a fejlődés számára megkerülhetetlen akadályt jelent

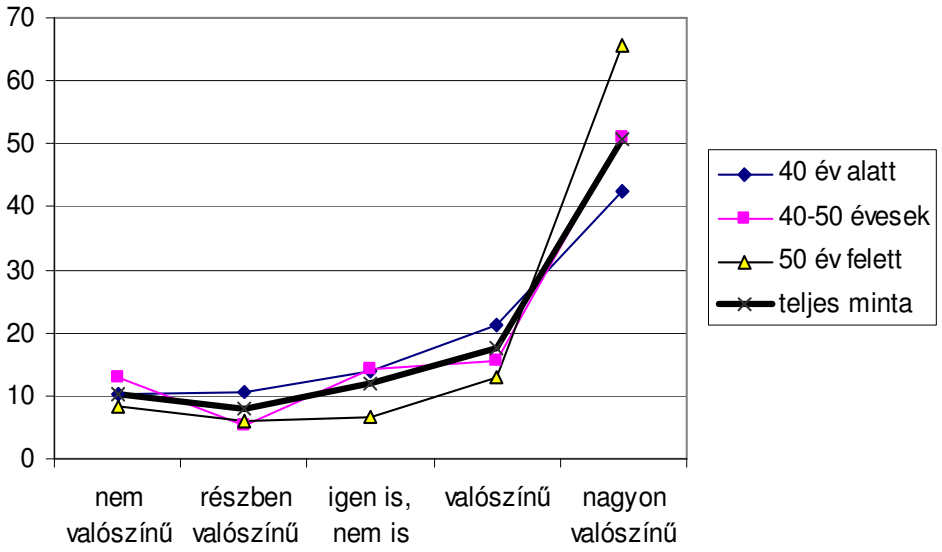
Az első kérdésünk a jelen fölaprózott földbirtokszerkezettel kapcsolatos kijelentés, miszerint ez megkerülhetetlen akadályt jelent a térség fejlődése – elsősorban a gazdaság, mezőgazdaság terén elérhető előrelépések számára. Több korábbi, a térségben végzett vizsgálatunk, kutatásunk is igazolta, hogy a gazdálkodó lakosság nagy részének a jelenlegi birtokszerkezet és gazdálkodási gyakorlat megfelel,

jelentős változtatási elképzeléseik, terveik nincsenek. Ez a helyzet nem feltétlenül azt jelenti, hogy nem ismerik fel és nem tudják a vele járó hátrányokat, negatívumokat, hanem hogy saját lehetőségeikhez viszonyítva megfelelő ez a helyzet, mert az adott családi háztartási keretekből ennek változtatására nincs ahogy fordítani. Ezen lakossági álláspont mellé közelítve az elit véleményét, markánsabban kerül kifejezésre az, hogy a felaprózott birtokszerkezet igenis akadályt jelent a térségi gazdasági/mezőgazdasági fejlődés számára. A megkérdezettek alapvetően egyetértenek a kijelentéssel, 68,5 százalék valószínűnek tartja ezt, 11,9 százalék bizonytalan ebben a kérdésben („is-is" választ ad), a megkérdezett elit 18,5 százaléka mondja, hogy „nem valószínű". Megállapítható az adatsorból, hogy a jelenlegi birtokszerkezet fenntarthatatlansága igenis hangsúlyozottan van jelen, a tapasztalatok, gyakorlatok erős helyzetfelismerést mutatnak. A vizsgált elitet négy nagyobb csoportba soroltuk. Erre a kérdésre a technokrata elit ad határozottabban „valószínű" választ. Ha korcsoportok szerinti bontásban vizsgáljuk ezt a kérdést, két dolgot kell kiemelnünk: egyrészt az 50 év felettiek csoportja erőteljesen dönt egyik vagy másik (alátámasztó vagy cáfoló) válasz mellett, míg a 40 év felettiek csoportja az, amely a legnagyobb arányban ad „is-is" választ. A rurális elit láthatóan jóval erősebben érzi súlyosnak a problémát, 73 százalék tartja valószínűnek, hogy a jelenlegi birtokszerkezet akadályt fog jelenteni a fejlődés számára.

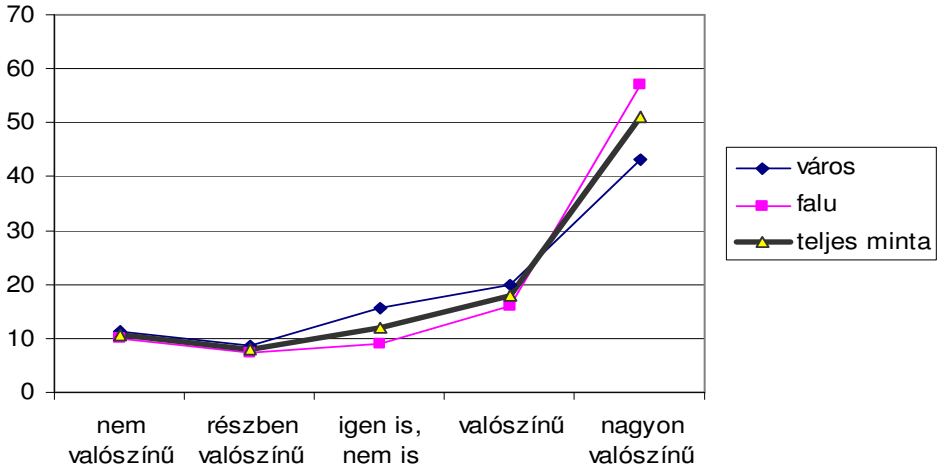
A jelenlegi birtokszerkezet a fejlődés számára megkerülhetetlen akadályt jelent *(valószínűség foglalkozási terület szerint)*

A jelenlegi birtokszerkezet a fejlődés számára megkerülhetetlen akadályt jelent *(valószínűség korcsoportok szerint)*

A jelenlegi birtokszerkezet a fejlődés számára megkerülhetetlen akadályt jelent *(valószínűség településtípusok szerint)*

Egyértelműnek nevezhetőek a vélemények abban a tekintetben, hogy a jelenlegi birtokszerkezet, mint a fejlődés akadálya, negatív hatású tényező a térségre nézve. A negatív hatást előrevetítők aránya közel 70 százalék. Ebben a kérdésben a humán elit a leginkább „bizonytalan", korcsoportok szerint vizsgálva pedig a 40 év alattiak csoportja.

(…)

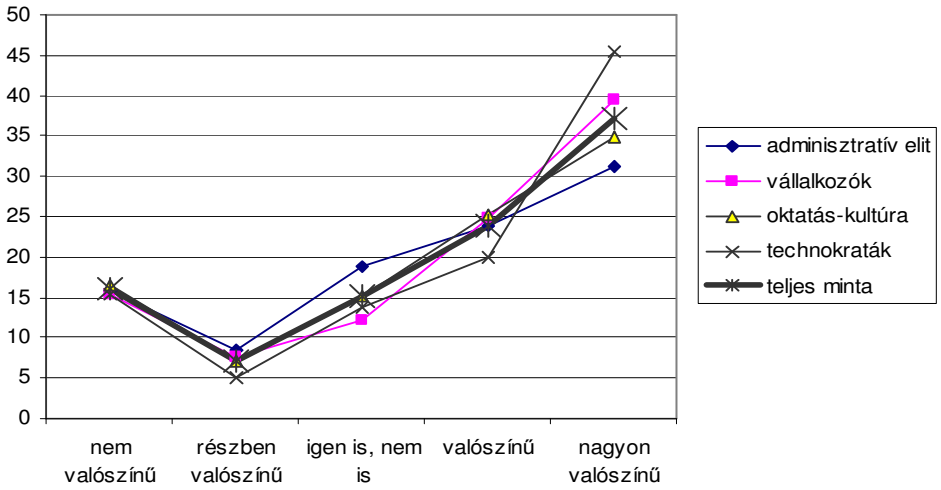
A népesség nagy részének végérvényesen le kell mondani a földművelésről

A vizsgálat következő két dimenzióját önmagukban, de azokat egymás mellé helyezve is érdemes megnézni.

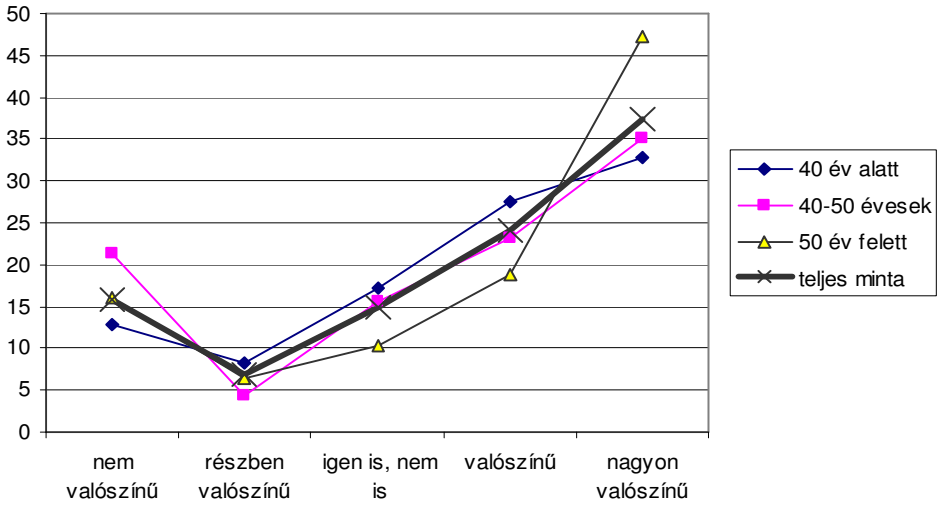
A korábbi kérdéshez viszonyítva ebben a kérdésben valamelyest osztottabb a székelyföldi elit véleménye, ennek ellenére markánsan körvonalazódik a jelenség valószínűségének igazolása. A megkérdezettek 60 százaléka ugyanis valószínűnek tartja, hogy a földtulajdonos, gazdálkodó népességnek a jövőben fel kell hagyni ezzel a gyakorlattal, 15 százalék bizonytalannak nevezhető ebben a kérdésben, kéttizedük pedig nem gondolja azt, hogy a térség lakosságának le kellene mondani a földművelésről. Az elitnek ez a kis aránya, csoportja hisz abban, hogy a gazdálkodás továbbra is a többség számára fenntartható, továbbvihető gyakorlat maradhat.

Foglalkozási csoportok szerint erőteljesebben körvonalazódik az, hogy a technokraták valamint a vállalkozók csoportja az, amely a jelenséget valószínűnek tartja. Ez magyarázható az ők hangsúlyosabb gazdasági irányultságukkal, racionalitásukkal, amellyel a problémát megközelítik és kezelik. A településtípusok szerinti bontásban erőteljesebb a vidéki lakosság „valószínű" döntése ebben a kérdésben, ami egy elgondolkodtató helyzetet teremt. Megfogalmazódik a kérdés ugyanis, hogy ez a döntés milyen hatásra alakult ki a megkérdezettekben: rendelkeznek információkkal arra vonatkozóan, hogy a jövőbeli mezőgazdasági fejlesztések irányába való elmozdulásra lehet számítani, ami majd többeknek a földművelésről való lemondást fogja eredményezni? Vagy látják, tapasztalják azt a gyakorlatot, amely a jelenlegi feltételek mellett önmagában nem megfelelő, nem fenntartható?

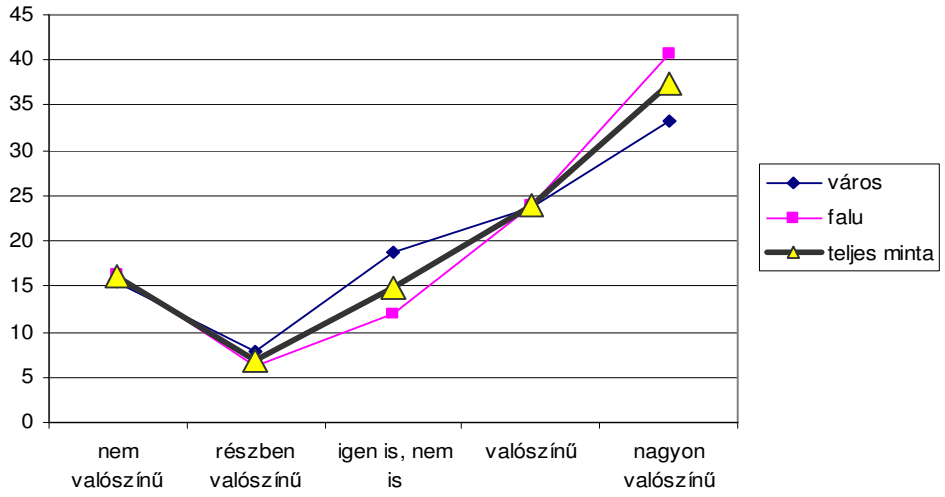
A népesség nagy részének végérvényesen le kell mondani a földművelésről
(valószínűség foglalkozási csoportok szerint)

A népesség nagy részének végérvényesen le kell mondani a földművelésről
(valószínűség korcsoportok szerint)

A népesség nagy részének végérvényesen le kell mondani a földművelésről *(valószínűség településtípusok szerint)*

(…)

A családi gazdálkodás hosszabb távon is a megélhetés nagyon fontos eleme marad

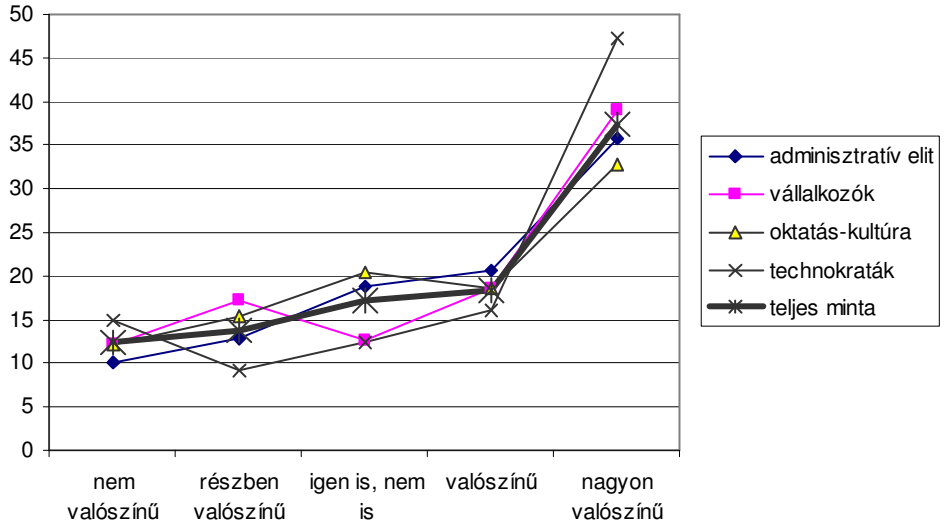
Köztudomású, hogy a térségben a lakosság jelentős része úgy tud csak megélni, hogy a gazdálkodásra is alapoz, szükségletei egy részét az előállított termékekből elégíti ki, törekedve ezáltal a család, háztartás pénzkiadásainak a csökkentésére. Ebben a helyzetben tehát egyértelmű, hogy a gazdálkodásnak „szerepe" van, kérdés csupán az ezek után, hogy a továbbiakban ez hogyan változik, milyen irányba mozdul el. Ezzel kell összefüggésbe hoznunk a fenti kijelentést. A megkérdezett székelyföldi elit több mint fele (55 százaléka) azt mondja, hogy valószínű, hogy a családi gazdálkodás hosszabb távon is a megélhetés fontos eleme marad a térségben.

Ez a kijelentés a korábbihoz képest (A népesség nagy részének végérvényesen le kell mondani a földművelésről) egyfajta ellentmondást jelez: miközben hangsúlyozódik az, hogy a népesség jelentős részének végérvényesen le kell mondani a gazdálkodásról, a megkérdezett elit azt is valószínűnek tartja, hogy a családi gazdálkodás hosszabb távon is a megélhetés fontos eleme marad. Ebben a helyzetben szolgáljon magyarázatként az, hogy a földhasználat, gazdálkodás kérdése az aktuá-

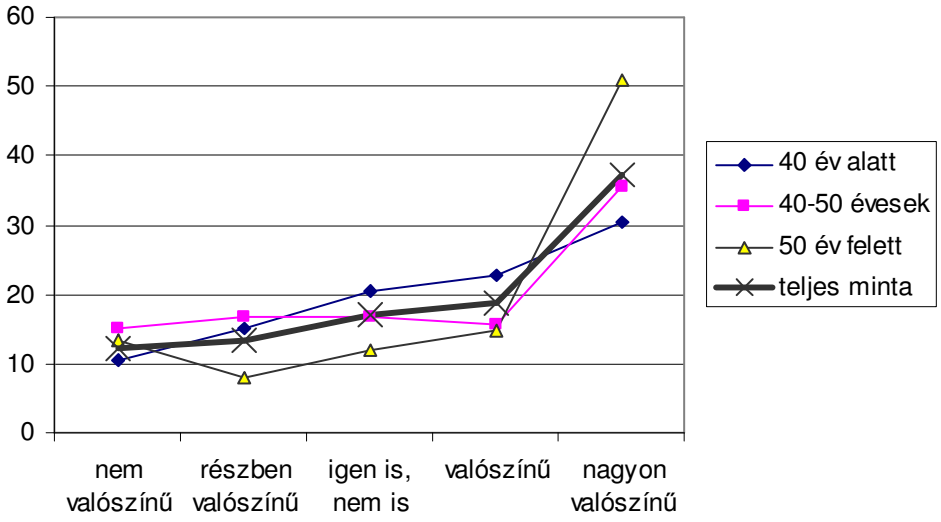
lis helyzetben is egy komplex jelenség, amellyel kapcsolatban a térségi elitben is több határozatlanság, bizonytalanság van.

Foglalkozási csoportok szerint tekintve a problémát, az körvonalazódik, hogy a technokraták csoportja erőteljesebben van a „valószínű" véleményen. Ugyanígy az 50 év felettiek csoportja is. A másik pólust – nem vagy csak kis mértékben valószínű – (megközelítőleg egynegyed arányban) a vállalkozók csoportja „vezeti".

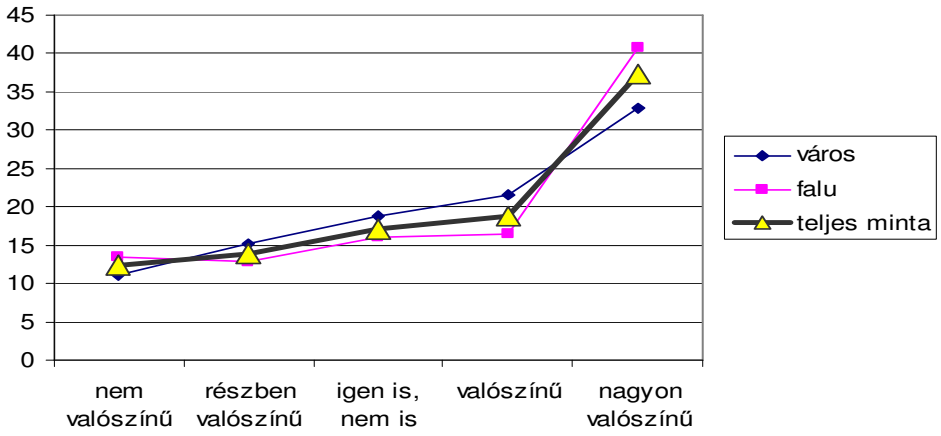
A családi gazdálkodás hosszabb távon is a megélhetés fontos eleme marad
(valószínűség foglalkozási csoportok szerint)

A családi gazdálkodás hosszabb távon is a megélhetés fontos eleme marad
(valószínűség korcsoportok szerint)

A családi gazdálkodás hosszabb távon is a megélhetés fontos eleme marad
(valószínűség településtípusok szerint)

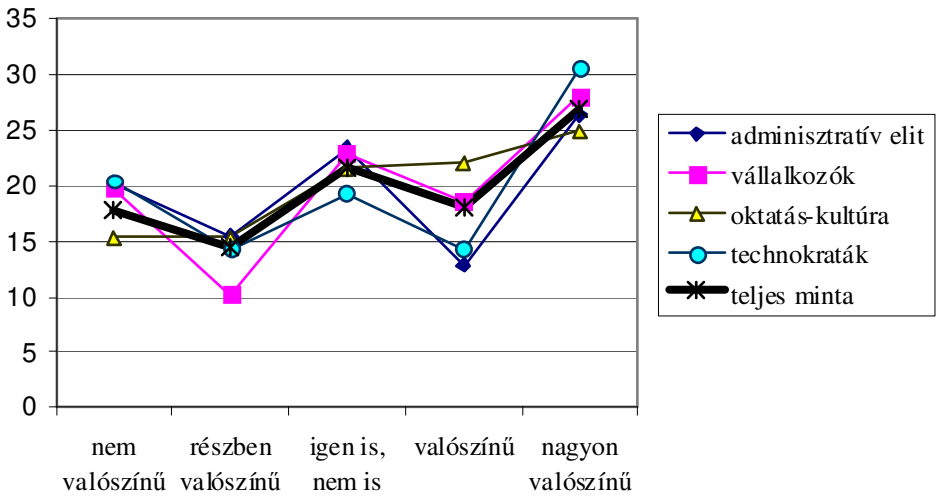
(…)

A biogazdálkodás, a biodiverzitás megőrzésére való törekvés, a környezetvédelem előtérbe kerülése a kisparcellás termelésnek valós esélyt fog kínálni

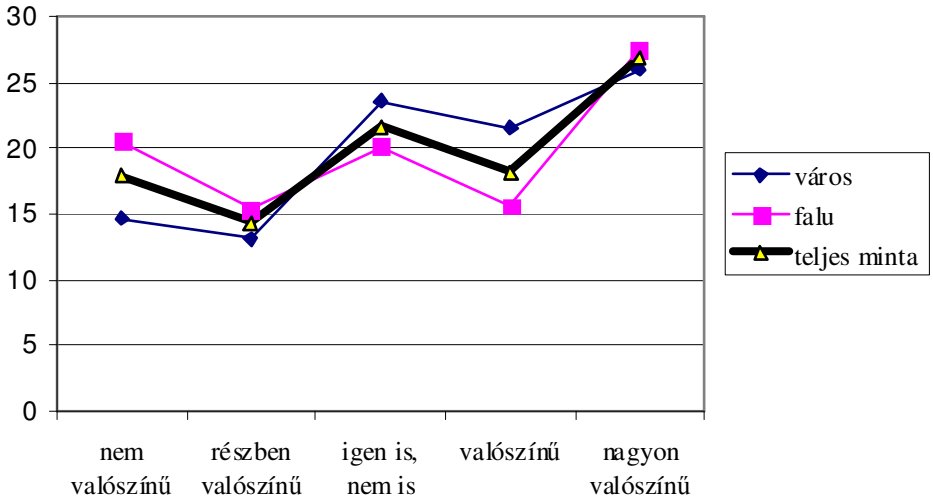
A kijelentés egy másfajta – már nem újszerű – szemléletet jelenít meg. Ehhez kapcsolódó gyakorlatok térségünkben is alakultak már ki, több-kevesebb sikerrel. Érdemes a térségi elit ez irányú véleményét is megismerni.

Az adatokat tekintve ebben a kérdésben is megoszlanak a vélemények. Ugyan kevéssel többen (45 százalék) mondják azt, hogy a biodiverzitás, biogazdálkodás a kisparcellás termelésnek valószínűleg esélyt biztosít, jelentősnek számít az az egyharmad arány (32 százalék), amely ezt nem tartja valószínűnek. Kéttized arány a határozatlanok aránya. Figyelembe véve az első kijelentést, amelyre a többség azt mondja, hogy igenis akadály a kisparcellás termelés, ismételten egy ellentmondással találkozunk, hiszen ebben a kijelentésben jelentős a kisparcellás termelés fenntartása melletti érvelés. A vidéki lakosság erőteljesebben áll ki amellett, hogy nem valószínű, hogy reális a kijelentés, miközben a városi lakosság inkább hangsúlyozza, hogy a biodiverzitás megőrzésére való törekvés, a környezetvédelem előtérbe kerülése igenis valószínű.

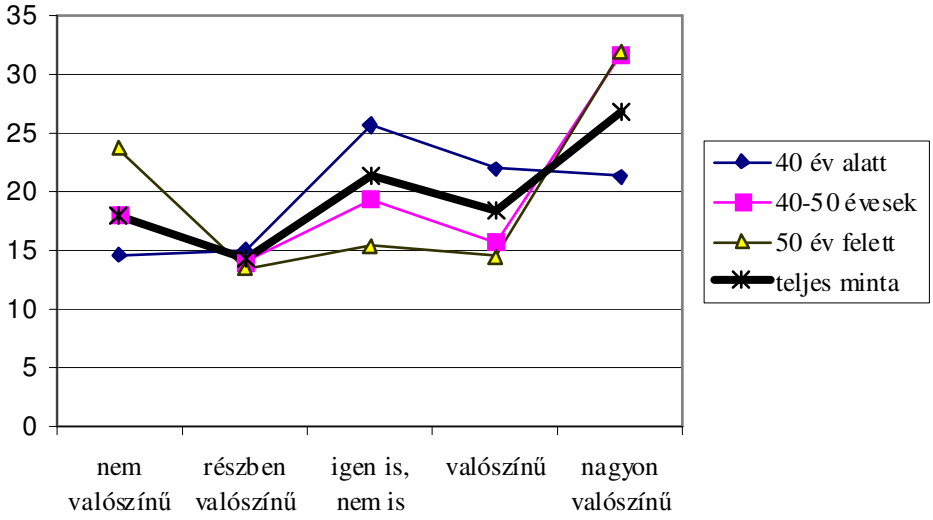
A biogazdálkodás, a biodiverzitás megőrzésére való törekvés, a környezetvédelem előtérbe kerülése a kisparcellás termelésnek valós esélyt fog kínálni *(valószínűség foglalkozási terület szerint)*

A biogazdálkodás, a biodiverzitás megőrzésére való törekvés, a környezetvédelem előtérbe kerülése a kisparcellás termelésnek valós esélyt fog kínálni *(valószínűség településtípusok szerint)*

A biogazdálkodás, a biodiverzitás megőrzésére való törekvés, a környezetvédelem előtérbe kerülése a kisparcellás termelésnek valós esélyt fog kínálni *(valószínűség korcsoportok szerint)*

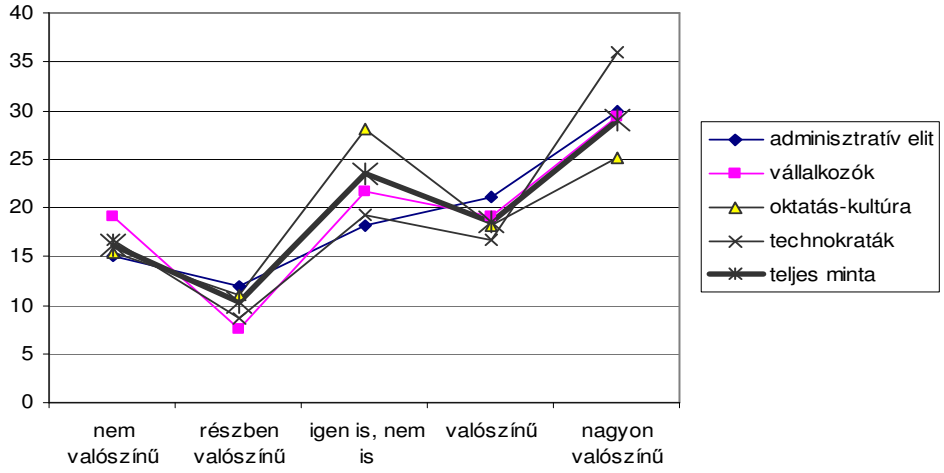
(…)

Beindul a tagosítási folyamat

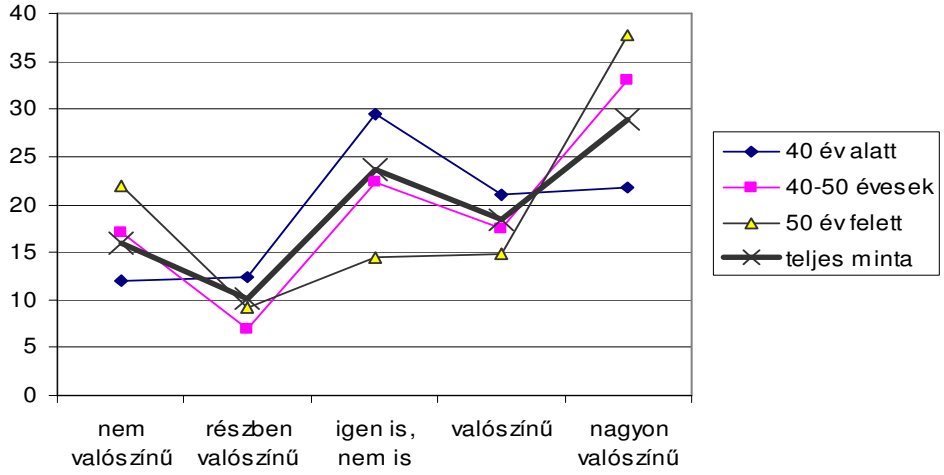
A vizsgálat egy következő dimenziója a jelenlegi birtokszerkezet változtatásával kapcsolatos, a tagosítási folyamatok beindulását vetíti előre. Egy olyan kérdésről van szó, amely a mindennapi beszéd, kommunikáció tárgya nem csak település- és vidékfejlesztők számára, hanem a térség lakosságának megnyilvánulásaiban is. A tapasztalat, gazdálkodókkal folytatott beszélgetéseink ugyanis azt bizonyítják, hogy a kialakult aktuális gazdálkodási körülmények között (eszközök, anyagiak hiánya, magas termelési költségek) a jelenlegi birtokszerkezet az a tényező, amely nagyon sok plusz költséget okoz, energiákat von el a termelőktől. A helyzet változtatására a térség egyes településein történt, történik néhány – többé-kevésbé sikeres – kísérlet, próbálkozás. Ami a tapasztalatok alapján egyértelműen körvonalazódik, az az, hogy ez a tényező egy sokkal mélyebben gyökerező, egy tágabb kontextusban értelmezendő probléma, amelyet nehéz kezelni. Mindezek ellenére a megkérdezett térségi elit majdnem fele (47,5 százaléka) úgy gondolja, hogy a tagosítási folyamatok be fognak indulni a közeljövőben. Számottevőnek mondható az az egynegyed arány (26,1 százalék), amely az ellenkezőjét állítja, 23,6 százalék az ebben a kérdésben határozatlanok aránya. A kérdést illetően a legnagyobb a bizonytalanság, határozatlanság a humán elit körében, a leginkább tartja valószínűnek a tagosítási folyamatok beindulását a technokrata elit. Korcsoportok szerint vizsgálva azzal az adattal találkozunk, miszerint az 50 év felettiek csoportja erőteljesebben mondja azt, hogy a tagosítás a jövőben nem valószínű. A vidéki népesség egyértelműen amellett érvel, hogy a tagosításnak a jövőben be kell következnie.

Megoszlanak a vélemények abban a tekintetben, hogy a tagosítási folyamat beindulása mennyiben negatív, mennyiben pozitív hatású tényező. 44,1 százalék pozitív hatásnak gondolja, egynegyedük határozatlan a kérdésben, míg további egynegyed úgy vélekedik, hogy a tagosítás negatív hatású lesz a térségben gazdálkodásban érintett szereplők részére. Erős a határozatlanság a 40 év alattiak csoportjában (32,1 százalék), a tagosítás beindulását illetően a vidéki lakosságnak vannak egyértelmű pozitív hatást jelző vélekedései.

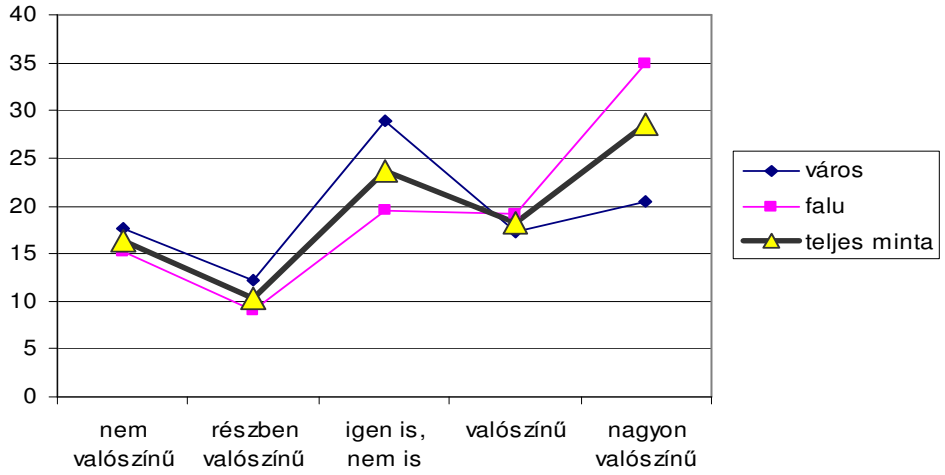
Beindul a tagosítási folyamat
(valószínűség foglalkozási csoportok szerint)

Beindul a tagosítási folyamat
(valószínűség korcsoportok szerint)

Beindul a tagosítási folyamat
(valószínűség településtípusok szerint)

(…)

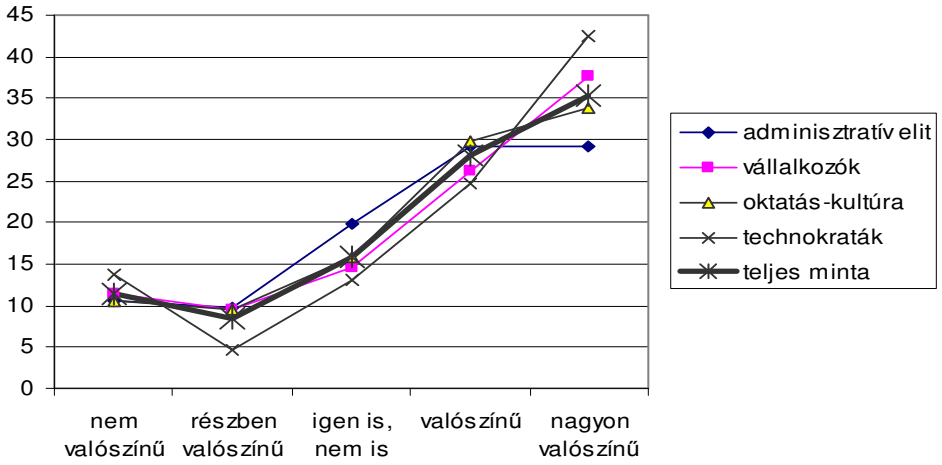
A munkaerőképes lakosság döntő része elfordul a mezőgazdaságtól

Ez a kijelentés a korábbi – *A népesség nagy részének végérvényesen le kell mondani a földművelésről* kijelentéshez hasonló üzenetet hordoz, jelezvén azt, hogy a jelenlegi aktív gazdálkodási, földművelési gyakorlat a közeljövőben átalakul, a lakosság egy kisebb, szűkebb csoportjának gyakorlata lesz csupán. Ebben a dimenzióban azonban másként jelenítődik meg a probléma. Míg a korábbi kijelentés azt sugallja, hogy valamilyen (valószínűleg külső) oknál fogva a népességnek fel kell hagyni a gazdálkodással, a földműveléssel, addig a jelen vizsgált dimenzió azt sejteti, hogy a mezőgazdasági termeléssel való felhagyás egyfajta belső, egyéni illetve közösségi „felismerés", „ráismerés" eredménye lesz. A munkaerőképes lakosság tudatosítva azt, hogy jelen helyzet tarthatatlan, a gazdaság más szféráiban keresi a megélhetést, életvitelt javító tényezőket. Hogy ebben a kérdésben tulajdonképpen mi a vezető társadalmi szereplők véleménye, azt az alábbiakban tárgyaljuk.

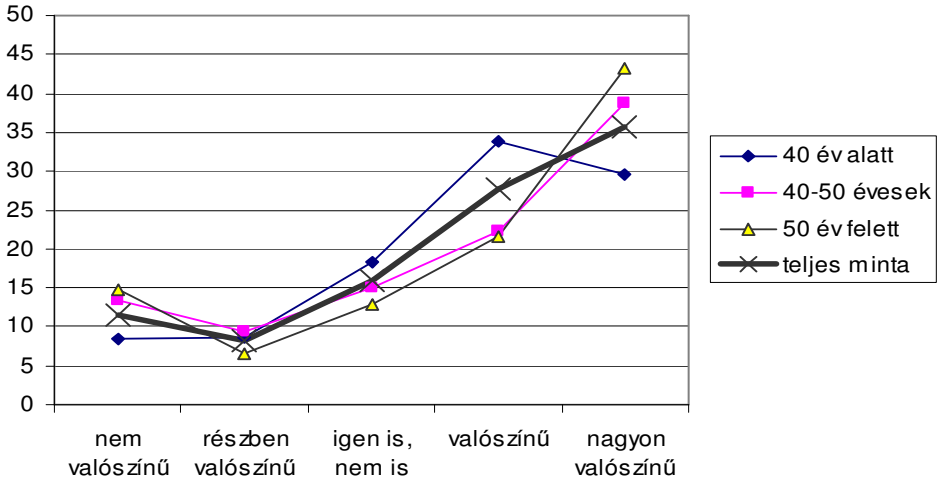
Egyértelműen valószínűnek látja a jelenséget a megkérdezettek 63 százaléka – mondhatni konszenzus van a kérdésben a vizsgált elit körében. Ellenkező véleményen van kéttizedük, míg 15 százalék az, amely határozatlan ebben a kérdésben.

A technokrata elit az, amely hangsúlyosabban tarja valószínűnek, hogy a munkaképes lakosság a jövőben elfordul a mezőgazdaságtól. Abban a tekintetben, hogy ez a jelenség mennyiben negatív – pozitív hatás, valamivel megosztottabbak a vélemények. A megkérdezettek közel fele (48 százalék) mondja, hogy egyértelműen negatív hatásként kezelendő a jelenség, kevéssel több, mint kéttizedük (23,4 százalék) határozatlan a kérdésben, míg 22 százalékuk egyértelműen pozitív hatásnak látja, ha a munkaképes lakosság döntő része elfordul a mezőgazdaságtól. Ezt az utóbbi csoportot elsősorban a vállalkozók valamint a technokraták csoportja alkotja. A vidéki lakosság erőteljesebben hangsúlyozza azt, hogy a mezőgazdaságtó való elfordulás pozitív, részben pozitív tényező.

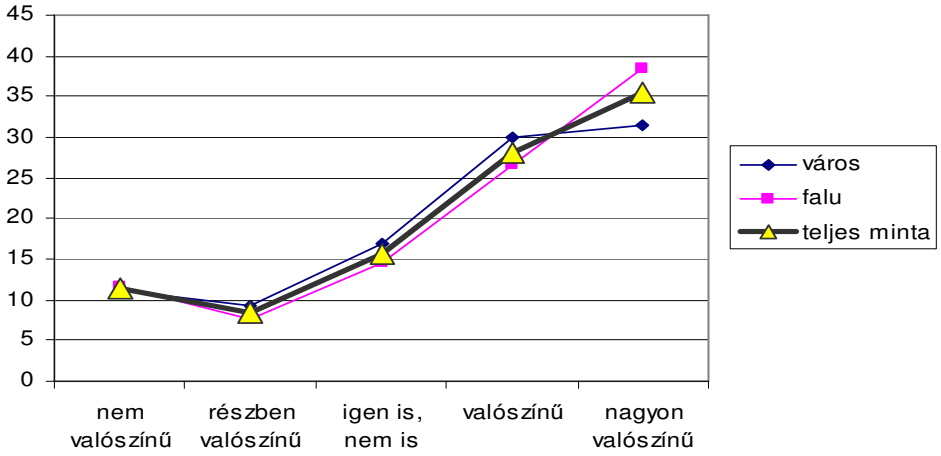
A munkaerőképes lakosság döntő része elfordul a mezőgazdaságtól
(valószínűség foglalkozási csoportok szerint)

A munkaerőképes lakosság döntő része elfordul a mezőgazdaságtól
(valószínűség korcsoportok szerint)

A munkaerőképes lakosság döntő része elfordul a mezőgazdaságtól
(valószínűség településtípusok szerint)

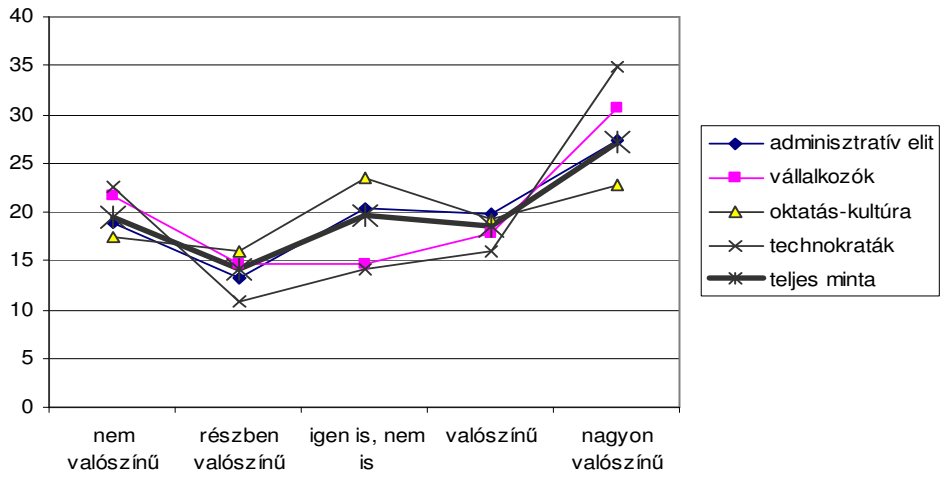
(…)

Az állattenyésztés fontos kitörési pontot jelent majd

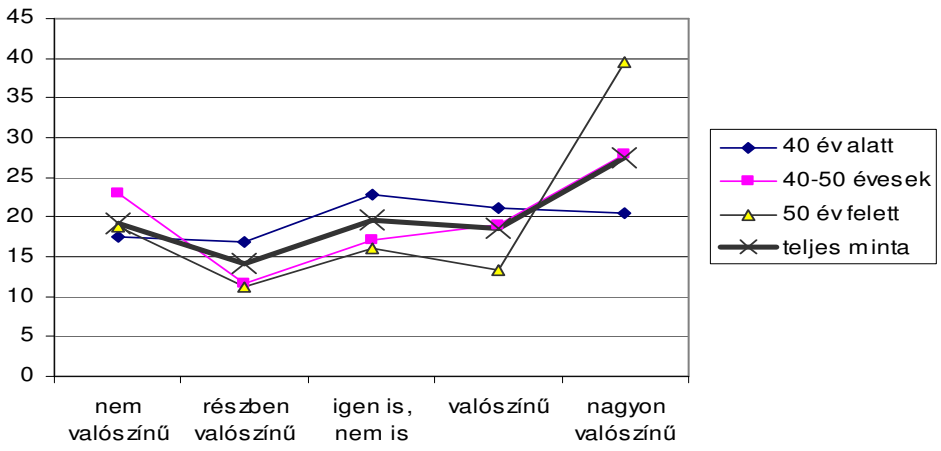
Az utolsó dimenzió is azt próbálja megjeleníteni, hogy milyen szerepet, jelentőséget tulajdonítanak a megkérdezettek a gazdálkodásnak a jövőben. Az állattenyésztés ugyanis a földhasználat, a gazdálkodás továbbvitelének egyik lehetőségét jelenti. Ebben a kérdésben eléggé megoszlanak a vélemények. A térségi elit 45 százaléka úgy vélekedik, hogy valószínűnek tekinthető, hogy az állattenyésztés mint kitörési pont „hasznosítható". 20 százalék határozatlan, míg 34 százalék nem tartja valószínűnek, hogy térségünk gazdálkodói (vagy azok egy kisebb csoportja) számára az állattenyésztés a jelen helyzetből kitörési pontot jelent majd. Az életkori csoportok szerint az 50 év felettiek csoportja emelkedik ki, ők vannak kifejezetten a „valószínű" válasz mellett.

Abban a tekintetben, hogy ez pozitív vagy negatív hatásként kezelendő, kissé megoszlanak a vélemények. 45 százalék pozitív hatásnak tartja, ha az állattenyésztés továbbra is fennmarad és kitörési pontot jelenthet majd. Több mint kéttizedük határozatlan a kérdésben, egynegyedük szerint ez inkább negatív hatású tényező lesz. A kérdést illetően nagy fokú a bizonytalanság, határozatlanság a 40 év alattiak csoportjában.

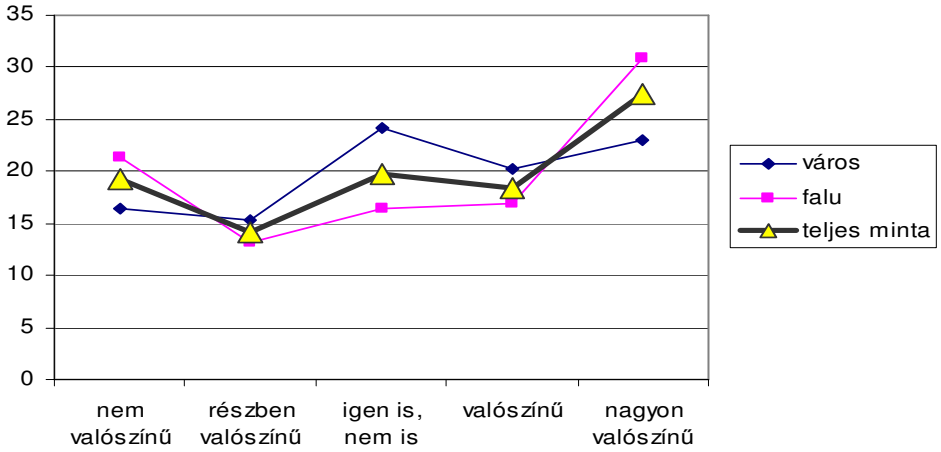
Az állattenyésztés fontos kitörési pontot jelent majd
(valószínűség foglalkozási csoportok szerint)

Az állattenyésztés fontos kitörési pontot jelent majd
(valószínűség korcsoportok szerint)

Az állattenyésztés fontos kitörési pontot jelent majd
(valószínűség településtípusok szerint)

(…)

A térségi jövőkép vizsgálatának a mezőgazdasággal, földhasználattal kapcsolatos eredményei alapján két dimenzióban kell rövid következtetést megfogalmaznunk.

Az elemzés során egyértelműen körvonalazható az a tény, hogy a térségi elit e kérdésben mutatott vélekedését, állásfoglalását bizonytalanságok, határozatlanságok jellemzik. Azt kell gondolnunk, hogy a gazdálkodás, földhasználat kérdése egy olyan terület, amelyen/amellyel kapcsolatosan több „zavaros" tényező, információ terjed. Így az ismeretek hiányából, másrészt a különböző tudások egyvelegéből olyan magatartások, vélemény-nyilvánítások születnek, amelyekről nem alkothatunk pontos képet. Ezekből a tényezőkből, ebből a helyzetből következik azon további észrevételünk, miszerint a térségi elitnek a témában kinyilvánított álláspontjai, véleményei megosztottak. Ebben a helyzetben nem lehet egységes jövőképről beszélni.